

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlar

Nasullayev Dilshod

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Xalqaro jurnalistika fakultet

Xalqaro munosabatlar yo'nalishi

Annoatsiya: Ushbu maqolada jamiyatning evolutsion taraqqiyoti va ijtimoiy o'zgarishlar va bunga sabab bo'ladigan boshlang'ich omillar muhokama qilinadi. Jamiyatning turli bosqichlari va olimlarning ba'zi nazariyalaridan kelib chiqib ijtimoiy o'zgarishlar tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy o'zgarishlar, ijtimoiy o'zgarishlarning fundamental faktorlari, jamiyat taraqqiyoti, inson evolutsiyasi, ijtimoiy xilma-xillik

Tarixdan malumki yer yuzida turli xil jamiyatlar mavjud bo'lib, bu jamiytlar bir biridan tubdan farq qiladi. Geografik joylashuvi, sivilizatsiyaviy omillaridan kelib chiqqan holda alohida guruhlar bo'lib o'rganiladi. Jamiyat so'ziga tarif beradigan bolsak lotincha socium umumiy degan manoni anglatadi.

Olimlarning fikricha jamiyat absolut qiymatga ega emas yani, doim o'zgarib boradi va yangi xususiyat kasb etadi. Jamiyatdagi insonlar kundalik hayoti uchun kerak boladigan shart-sharoitlarni yaratish chog'ida yuzaga keladi. Endi savol tug'uladi jamiyatning asosini nima tashkil qiladi? Olimlar bu savolga quydagicha javob berishadi: Jamiyatning asosini inson faoliyati va insonlarning bir-biriga qilgan munosabati tashkil qiladi. Misol uchun oilaviy, huquqiy munosabatlar, ishlab chiqarish, din kabilar misol bo'la oladi. Jamiyatni ishlab chiqarishsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Moddiy va manaviy ishlab chiqarish vositalari bu jamiyatni asosiy harakatlantiruvchi, fundamental faktori sanaladi. Inson kiyim-kechaksiz, uy-joysiz, oziq-ovqatsiz, til, odob-ahloqsiz mavjud bo'lmaydi. Shuning uchun biz bu omillarni sanab o'tishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

Jamiyatlarning evolutsion taraqqiyoti va yillar davomida davom etib kelayotgan faoliteti biz tarix kitoblardan va turli xil professor, olimlarning nazariyalaridan bilib olishimiz mumkin. Misol uchun 250 000 yil avval boshlangan ovchilik va terimchilik jamiyatlari biz bilgan eng qadimgi jamiyatlardir; Ulardan bir nechtasi bugungi kunda qolmoqda, qisman zamonaviy jamiyatlar ularning mavjudligiga tajovuz qilganligi sababli. Ovchilik va terimchilik nomidan ko'rinib turibdiki, bu jamiyatlardagi odamlar oziq-ovqat uchun ov qilishadi, o'simliklar va boshqa o'simliklarni yig'adilar. Ularda oddiy ov-yig'ish anjomlaridan tashqari bir nechta narsa bor. O'zaro omon qolishlarini ta'minlash uchun har kim oziq-ovqat topishga yordam berishi va topilgan ovqatni baham ko'rishi kerak. Ovchi va terimchi xalqlar oziq-ovqat izlash uchun ko'pincha bir joydan ikkinchi joyga ko'chib o'tadilar. Ular ko'chmanchi bo'lganligi sababli, ularning jamiyatlari juda kichik bo'lib, ko'pincha bir necha o'nlab odamlardan iborat. Demak bundan tushunish mumkinki jamiyatlarning hozirgi taraqqiyoti biz biladigan sodda kriteriyalardan boshlangan.

Antropologlar bu jamiyatlar olib boradigan hayot turining oddiy xulosasidan tashqari, ulardagi ijtimoiy munosabatlarning tabiatini ham aniqladilar. Ularning eng muhim topilmalaridan biri shundaki, ovchilik va terimchilik jamiyatlari teng huquqli. Garchi erkaklar ovning ko'p qismini va yig'ilishning ko'p qismini ayollar qilishsa ham, ehtimol ilgari muhokama qilingan jinlar

o'rtasidagi biologik farqlarni aks ettiradi, bu jamiyatlarda ayollar va erkaklar taxminan tengdir. Ovchi va terimchi jamiyatlarning mol-mulki kam bo'lganligi sababli, ularning a'zolari ham boylik va kuch jihatidan tengdir, chunki deyarli hech qanday boylik mavjud emas.

Ijtimoiy o'zgarish - bu ko'pchiligimiz odatiy deb qabul qiladigan yoki hatto tushunmaydigan tushunchadir. Hech bir jamiyat avvalgidek qolmagan. O'zgarish har doim sodir bo'ladi. Biz o'zgarishlarni muqarrar deb qabul qilamiz va ijtimoiy o'zgarishlar rdoim yangilanib boradi. Faqatgina jamiyatning tub tamoyillari o'zgarmaydi va o'zgarishi mumkin emas. Quyidagi sabablar hozirgi globallashgan zamonda ijtimoiy o'zgarishlarga sabab bo'la oladi:

- 1. Madaniyat:** Turli xalqlarning urf-odatlarini, qadriyatlarini va an'analari odamlarning bir-biriga bo'lgan munosabatlariga ta'sir qiladi.
- 2. Ijtimoiy tuzilma:** Oilaviy, ish joyidagi va jamiyatdagi o'rinlar munosabatlarni shakllantiradi.
- 3. Ta'lim va bilim darajasi:** Odamlarning bilim va savodxonlik darajasi ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiradi.
- 4. Texnologiya:** Ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalar odamlar o'rtasidagi aloqa usullarini o'zgartirib, ularning bir-biriga bo'lgan munosabatlariga ta'sir qiladi.
- 5. Iqtisodiy holat:** Boylik yoki moliyaviy resurslarning notekis taqsimlanishi ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin.
- 6. Din va e'tiqod:** Diniy qarashlar va e'tiqodlar odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarga ta'sir qiladi.

Sotsiologlar ijtimoiy o'zgarishlarni madaniy va ijtimoiy institutlarni o'zgartiradigan odamlarning o'zaro ta'siri va munosabatlaridagi o'zgarishlar sifatida belgilaydilar. Bu o'zgarishlar vaqt o'tishi bilan sodir bo'ladi va ko'pincha jamiyat uchun chuqur va uzoq muddatli oqibatlariga olib keladi. Bunday o'zgarishlarning taniqli misollari ishchilar huquqlari, fuqarolik huquqlari, ayollar huquqlari va huquqlari bo'yicha ijtimoiy harakatlar natijasida, faqat bir nechtasini nomlash mumkin. Ushbu ijtimoiy o'zgarish harakatlari natijasida munosabatlar o'zgardi, institutlar o'zgardi va madaniy me'yorlar o'zgardi.

Garb olimlari jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy o'zgarishlarni ideal baholashgan. Nemis olimi Maks Veber asosan, jamiyat taraqqiyotiga ta'sir qiladigan omillar sirasiga qadriyatlar, ananalar, inson evolutsiyasini kiritdi. Bu fikr mantiqan ham to'g'ri. Lekin ancha avval abu fikrga qarama qarshi pozitsiyada nemis sotsiologi Karl Marks jamiyat o'zgarishi sababini iqtisod bilan bog'laydi. Endi savol tug'uladi, qaysi biri fundamental faktorga ega, iqtisod yoki qadriyat?

Jamiyat o'zgarishiga iqtisod va qadriyatlar har ikkalasi ham katta ta'sir ko'rsatadi, lekin ularning qaysi biri kuchliroq ekanligi turli omillarga bog'liq:

1. Iqtisodiy o'zgarishlar: Iqtisodiy sharoitlar, daromadlar darajasi, bandlik, infratuzilma va texnologik rivojlanish kabi omillar jamiyatning ijtimoiy va madaniy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, iqtisodiy o'sish bilan ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlari yaxshilanadi, bu esa odamlarning turmush darajasini ko'tarib, jamiyatning ko'proq modernizatsiyaga moyillashishiga olib keladi.

2. Qadriyatlar: Jamiyatdagi diniy, madaniy va axloqiy qadriyatlar esa odamlarga boshqarish tizimlarini, ijtimoiy munosabatlarni va turli ijtimoiy qoidalarni belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qadriyatlar, ayniqsa, uzoq muddatli o'zgarishlarda muhimdir, chunki ular jamiyatni boshqarish usullariga, ijtimoiy birlik va barqarorlikka ta'sir qiladi. Masalan, qadriyatlar o'zgarishi orqali jamiyatning ayollarga yoki ozchilik guruhlariga nisbatan munosabati o'zgarishi mumkin. Bundan xulosa shuki yuqoridagi ikki omil ijtimoiy, tarixiy, siyosiy vaziyatlarga bog'liq.